

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТЕЧІЇ АДВЕНТИСТІВ-РЕФОРМІСТІВ У РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ

Постановка проблеми. У сучасному поліконфесійному середовищі України важливе місце обіймають течії пізнього протестантизму, неодмінною складовою яких є адвентизм. Сьогодні Церква християн адвентистів сьомого дня (АСД) функціонує як частина світової структури з комплексом потужних інституцій соціального спрямування. Одне з досягнень адвентизму — цілісність, із якою він увійшов у XXI століття. Всупереч політиці радянських органів влади, які впродовж 1960-х — середини 1970-х років намагалися розколоти і знищити Церкву, її керівництво знайшло у собі сили подолати зовнішні негативні впливи і вберегти конфесію від руйнації. Виняток становлять події початку XX століття, викликані початком Першої світової війни. Тоді, внаслідок розбіжностей, що виникли навколо питання про участь адвентистів у військових діях, сформувався окремий напрям у адвентизмі, який ідентифікував себе як реформаційний.

Вивчення історії адвентизму в Україні не є цілісним без вивчення такої його складової як реформізм, однак, зазначений аспект поки що не знайшов належного відображення у дослідженнях вітчизняних науковців. Окрім того, основний масив архівних джерел із даної тематики до цього часу залишався не опрацьованим. У цьому і полягають **актуальність та новизна дослідження.**

Адвентистам-реформістам присвячена незначна кількість наукових досліджень, що, вочевидь, зумовлено нечисленною кількістю віруючих цього напрямку. Однак, реформізм є неодмінною складовою адвентизму в цілому, тому вивчення історії Церкви АСД не буде цілісним без вивчення реформістської складової. До того ж, за радянської доби адвентисти-реформісти поряд зі Свідками Єгови та іншими, як тоді їх характеризували, «бузувірськими» релігійними течіями входили до числа заборонених «сект», що зумовлювало ряд особливостей державної політики щодо них. Радянська історіографія відзначала релігійний екстремізм цього напрямку, його антирадянську спрямованість.

У науковій літературі діяльність адвентистів-реформістів вивчалася В. Горським [Горський В.Л. Адвентизм: історія і сучасність. — К., 1987], Л. Вороніним [Воронин Л.Е. Адвентизм и реформизм. — Ставрополь, 1983], Є. Зайцевим [Зайцев Е.В.

* Воронянська Н.О. — аспірантка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

История Церкви адвентистов седьмого дня в России. – Заокский, 2008], І.Саламахою [Саламаха І. Історія реформістського руху адвентистів сьомого дня в Україні (початок 1920-х років – 1960 рік) // Історія релігій в Україні: наук. щорічник, кн. І. – Львів, 2006. – С. 510-517], О.Лешко [Лешко О.В. Протестантські громади Закарпаття 1945-1991 років: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Ужгород, 2008.]. На сьогодні досліджені поява реформізму в Європі та проникнення його в Радянський Союз, світогляд реформістів, догматично-культові особливості вчення, його трансформації в умовах радянської держави. Однак до кінця не з'ясованими залишаються причини утворення у русі радянських реформістів декількох течій, особливості співіснування адвентистів-реформістів та офіційної Церкви АСД, методи боротьби радянської держави з прибічниками реформізму.

***Об'єктом дослідження** виступає історичний розвиток Церкви АСД в Україні за радянської доби. **Предметом** — поява та розвиток такої її складової частини, як реформізм.*

***Метою дослідження** є показати специфіку відносин течії адвентистів-реформістів на рівнях реформізм-держави, реформізм-офіційна Церква АСД.*

*Щоб досягти зазначеної мети слід визначити наступні **завдання**: співставити причини появи реформістського руху адвентистів у Європі та в Україні; з'ясувати, як ці причини вплинули на взаємозв'язки адвентистів-реформістів із державою; розкрити особливості відносин офіційної Церкви АСД та її реформаційного відгалуження.*

Основний зміст статті. Як відомо, розкол у адвентизмі приніс Перша світова війна. У серпні 1914 року та в березні 1915 року керівництво Східно-Німецького уніону начолі з президентом Європейського дивізіону Л. Конраді повідомило Генеральний штаб Німеччини про те, що адвентисти готові « з огляду на сучасне скрутне становище вітчизни чесно виконувати свої громадянські обов'язки на основі Святого Письма так само і в суботу, як це роблять інші воїни в неділю» [Зайцев Е.В. Названа праця. – С. 384-385]. Зазначені листи викликали хвилю обурення у багатьох адвентистських громадах. Віруючі наголошували на тому, що відбулося грубе порушення принципів, на яких будуються догмати Церкви АСД, а саме 4-а і 6-а заповіді. Щоб позиція незгодних не псувала позитивний імідж Церкви в очах влади, «екстремістів» почали виключати з громад. Згодом вони оформилися у реформістський напрям в адвентизмі, суворо налаштований проти офіційних адвентистів сьомого дня.

Після закінчення війни актуальність суперечки зменшилася, було відновлено адвентистські міжнародні зв'язки. Це дало змогу німецьким реформістам у 1920 році провести переговори з представниками Генеральної Конференції — найвищою структурою світової організації адвентистів, які наголосили, що в заяві, зробленій під час війни «... знайшли місце вислови, про які ми дуже жалкуємо» [Там само. – С. 388-

389]. Водночас керівництво німецьких адвентистів сьомого дня публічно визнало свою помилку.

Незважаючи на кроки у бік примирення, розкол у церкві залишався, хоча кількість невдоволених зменшилася. То ж виникнення адвентистського реформізму в Європі було викликано ставленням керівництва АСД до участі віруючих у бойових діях. Хоча не виключено, що війна лише загострила вже існуюче в Церкві протистояння [Там само. – С. 387]. До того ж, під час війни у суспільстві різко загострилися хлібастичні очікування, які серед віруючих людей супроводжувалися поглибленням аскетичного життя, що стало однією із основних вимог реформізму.

Події в Німеччині знайшли відображення і в Радянському Союзі. Але місцеве керівництво Церкви зайняло лояльну позицію, дозволивши віруючим керуватися в цьому питанні власною совістю. Напруги вдалося уникнути. І хоч реформісти тут все-таки з'явилися, їх кількість була незначною, вони не справляли серйозного впливу на релігійне становище і до середини 1920-х років їх рух не був організаційно оформлений. Ситуація суттєво змінилася після VI Всесоюзного з'їзду АСД, який відбувся у 1928 році. Серед кількох доленосних для Церкви рішень, прийнятих під тиском держави, керівництво церкви також ухвалило резолюцію, у якій зазначалося, що адвентисти будуть виконувати військовий обов'язок як і решта громадян країни [Саламаха І. Названа праця. – С. 514]. Радянських адвентистів-реформістів очолив колишній голова Північно-Кавказької конференції Г. Оствальд, пізніше — П. Манжура. Офіційна назва організації звучала як «Адвентисти сьомого дня реформаційного руху» (АСД РР) або «дунаєвці» (1925 року на з'їзді європейських адвентистів-реформістів в Німеччині було організовано 4 унії, територія СРСР увійшла до Дунайської). То ж, якщо поява реформізму в Європі була викликана початком Першої світової війни, у Радянському Союзі поширення та активізація реформістів відбулася внаслідок внутрішньої політики держави, яка вимагала від своїх громадян цілковитого визнання та послуху. Найбільшого поширення АСД РР отримали в Чернівецькій, Закарпатській, Хмельницькій, менше у Вінницькій, Одеській, Київській, Черкаській областях. Вони відмовлялися від військової служби, забороняли дітям відвідувати школу в суботу, всупереч радянському законодавству практикували організоване навчання дітей релігії [Центральний державний архів вищих органів влади України у м. Києві (далі – ЦДАВОВ). – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 74. Арк. 20]. Організаційно АСД РР входили до Європейського об'єднання адвентистів-реформістів, тому одразу стали звинувачуватися владою у зв'язках із зарубіжними буржуазно-клерикальними колами [Горський В. Л. Названа праця. – С. 25].

Із часом реформізм на Україні перестав бути однорідним. Окрім таких відгалужень, як «п'ятий голос», «третя частина», «християни суботи» у середині 1930-х років з'явився потужний напрям, представники якого називали себе «Вірні і вільні адвентисти сьомого дня» (ВВ АСД). Різновиди реформізму практично не мали релігійно-світоглядних відмінностей, але різнилися за історико-ідеологічною ознакою. Так, ВВ АСД виникли на місцевому ґрунті на основі їх відкрито ворожого ставлення до радянської влади і віруючих, що слухняно виконували її законодавство про культу.

Були поширені в основному в Харківській, Дніпропетровській, Черкаській, Київській, Одеській областях. Акцентоване антирадянське спрямування цієї течії, на наш погляд, було зумовлене особистісним ставленням до Радянського Союзу її лідера — Володимира Андрійовича Шелкова. Біографічні дані свідчать про те, що все своє життя він боровся в основному із самою радянською системою. Реформізм став засобом цієї боротьби.

В. Шелков народився 1895 року в родині заможних селян [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 131, Арк. 150]. Його сім'я, вочевидь, стала жертвою політики «розкуркулення», що стало причиною особистої ненависті В. Шелкова до радянської держави. Вже у 1930-х роках він був засуджений за антирадянську діяльність. Не відомо, коли саме В. Шелков став адвентистом, але, повернувшись із ув'язнення, він створив підпільний центр адвентистів-реформістів. У 1936 році став одним із засновників «Всеросійської унії адвентистів-реформістів», у якій займав провідне становище [Горський В.Л. Названа праця. – С. 25]. Під час війни лідер реформістів залишався на окупованій території, за даними радянських спецслужб співпрацював із німецькою розвідкою під прізвиськом «Старий» [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 131, Арк. 120]. 1945 року був засуджений до розстрілу, який у подальшому замінили 10-річним ув'язненням. Після звільнення у 1954 році він очолив Церкву ВВ АСД [Зайцев Е. В. Названа праця. – С. 399], продовжував антирадянську агітацію: закликав до відмови від вимог радянського законодавства, у своїх проповідях пророкував загибель Радянського Союзу в результаті третьої світової війни. Довгий час переховувався у бункері, жив під фальшивими документами на ім'я П. Павлова і навіть організував власне поховання [Воронин Л. Е. Названа праця. – С.59]. За період із 1954 року по 1978 рік був заарештований ще раз, але подробиці арешту не відомі. У цей час він познайомився з ідеологом руху за права людини академіком А. Сахаровим, звертався до президента США Дж. Картера за захистом щодо О. Гінзбурга, став відомий як автор багатьох книг, зокрема 8-томника «Священна війна за свободу совісті проти диктатури атеїзму», друкував проповіді, доктринальні трактати, історичні записки про церкву адвентистів тощо, видавав підпільний журнал «Вірний свідок» [Зайцев Е. В. Названа праця. – С. 398-400]. Відомо, що В. Шелков постійно прослуховував та записував на плівку передачі радіостанцій «Голос Америки», «Німецька хвиля», «Свобода». Виготовлену ним літературу передавав зарубіжним журналістам, у тому числі колишньому кореспонденту «Нью-Йорк таймс» Крістоферу Рену, пов'язаному з ЦРУ та кореспонденту Бі-бі-сі у Москві Кевіну Руейну [Воронин Л. Е. Названа праця. – С. 59-60]. Із 1977 року під його керівництвом ВВ АСД почали видавати «Відкриті листи», які поширювалися в громадах АСД, відкрито виступали проти вимог радянського законодавства, заявляли про відсутність в СРСР свободи совісті, спотворення і забуття ленінських положень, беззаконне засилля атеїзму та безсоромне свавілля посадових осіб [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 7, Арк. 2]. 14.03.1978 року В. Шелков був заарештований вже вчетверте, а в квітні 1979 року — засуджений до п'яти років позбавлення волі в колонії суворого режиму, де й помер 27 січня 1980 року. Прибічники В. Шелкова намагалися протестувати проти несправедливого, на їх погляд, засудження свого керівника, писали листи-скарги в усі можливі інстанції [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 107, Арк. 164]. В 1980 році

реформістам на міжнародну зустріч із безпеки й співробітництва в Європі, яка відбувалася у Мадриді, вдалося привезти звіт на 863 сторінках, у якому радянське керівництво звинувачувалося у порушенні Гельсінської угоди [Зайцев Е. В. Названа праця. – С. 401].

Для радянських владних структур саме діяльність течії адвентистів-реформістів, очолюваної В. Шелковим, була найнебезпечнішою. «Шелковці» демонстрували відкрити неприязнь, ворожість до влади в країні, намагалися дискредитувати радянську систему перед світовою громадськістю. Крім того, постійно порушували законодавство про культу: відмовлялися від служби в Збройних силах, не пускали дітей до школи по суботах, влаштовували несанкціоновані збори віруючих, відмовлялися від державної реєстрації, що після виходу Постанови РМ СРСР «Про боротьбу з сектантським підпіллям» у 1974 році стало для держави особливо небажаним. Контролювати реформістів було важко. Уповноважені Ради у справах релігій на місцях не лише не знали точної кількості громад та кількості віруючих, у деяких регіонах вони взагалі не здогадувалися про їхнє існування, хоча за даними компетентних органів вони там були [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 7, Арк. 3]. Влада намагалася дискредитувати реформістів у очах громадськості. З цією метою влаштовувалися публічні судові розгляди справ, антирадянська діяльність адвентистів-реформістів широко висвітлювалося у пресі. Розуміючи, що повністю знищити реформізм не вийде, його прибічників намагалися повернути до легальних громад АСД. Із керівництвом останніх існувала домовленість про допомогу щодо нейтралізації діяльності адвентистів-реформістів [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 271, Арк. 113].

Варто зазначити, що між Церквою АСД та адвентистами-реформістами не було дружніх стосунків. Догматичних відмінностей між ними практично не було, а розкол реформісти пояснювали тим, що частина адвентистів з'єдналася із державою, пішла на порушення заповідей, стала держадвентистами [Горський В. Л. Названа праця. – С. 28]. Церкву АСД реформісти називали «церквою-відступницею», «Вавилоном». Були агресивно налаштовані щодо її прихильників.

АСД по відношенню до реформістів були налаштовані більш лояльно. Але, вочевидь, щоб тінь реформізму не лягла на легальну Церкву АСД, що визнавала радянське законодавство, наголошували на тому, що їхня церква з реформістами не має нічого спільного. Ще під час VI з'їзду АСД, на якому обговорювалося питання про зародження реформізму, підкреслювалося: «Пропонуємо усім нашим членам рішуче відмежуватися від неправдивих реформістів... Вони не наші брати, а гілки, відламані від Божої маслини» [Воронин Л. Е. Названа праця. – С. 58]. Але конкретних кроків для подолання розколу не відбувалося. Керівники АСД в основному вели роз'яснювальну роботу зі своїми прихильниками у відповідь на «Відкриті листи» реформістів, у яких зазначалося, що Церква АСД відступила від фундаментальних основ адвентизму, а отже - стала віровідступницею. У відповідь позиція реформістів тлумачилася як «неадекватна оцінка деякими церковними керівниками свого становища в Церкві» [Бондаренко В. Ми існуємо, щоб дати людям надію... // Людина і світ. – 1991. – № 9. –

С. 47], а рядових віруючих називали «душами, що заблукали». У середині 1970-х років один із лідерів АСД О. Парасей наголошував на необхідності не лише оборонної, але й наступальної війни щодо реформістів [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 131, Арк. 109]. Однак згодом уповноважені Ради у справах релігій зазначали, що АСД роботу з нейтралізації адвентистів-реформістів ведуть не ефективно, майже через силу, хоч і постійно звітуються про неї у протоколах нарад. Уповноважений Ради по Чернівецькій області наголошував, що лідери АСД згадують про реформізм частіше всього тоді, коли він необхідний як прикриття для інших цілей [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 305, Арк. 51]. Часто під виглядом роботи з реформістами керівники Церкви АСД переїжджали в інші області, але реформістами там не займалися, а вирішували свої проблеми [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 305, Арк. 54].

Найбільш позитивно взаємодія відбувалася із представниками АСД РР, яких очолював Т. Черков. Вони не були настільки вороже налаштовані проти держави, як ВВ АСД, і самі прагнули легалізації. Ще у 1940-х роках, коли після завершення війни відновилася реєстрація церковних громад, Т. Черков намагався об'єднати реформістів Чернівецької, Закарпатської, Київської та Одеської областей та отримати право на реєстрацію у Раді у справах релігійних культів, однак безуспішно. Реформісти залишалися поза законом. Т. Черков на той час втратив підтримку свого румунського наставника Д. Нікуліча, відчував утиски з боку державних органів, віруючі від АСД РР переходили до зареєстрованих громад АСД. Шукаючи союзників, 1957 року Т. Черков прагнув об'єднатися із В. Шелковим. До прибічників ВВ АСД він направив лист-звернення із закликом приєднатися до церкви АСД, зазначав, що розкол в адвентизмі та виокремлення реформізму нічого не принесли Церкві, окрім шкоди [Новые тенденции в адвентизме // Вопросы научного атеизма. – М., 1979. – Вып. 24. – С. 133]. Але об'єднання не відбулося. Невдало завершилася і спроба відновити контакти з офіційною Церквою АСД. Після ряду невдач у діяльності керівника течія АСД РР практично припинила існування. Частина її прихильників перейшла до офіційних адвентистів сьомого дня, частина — до ВВ АСД. Так за даними дослідника В. Горського, в середині 1980-х років у Закарпатській області 80 % адвентистів сьомого дня були вихідцями з реформізму [Горський В. Л. Названа праця. – С. 27].

Не так успішно йшла робота з ВВ АСД. Але після смерті В. Шелкова активність віруючих також поступово знижувалася, зникало прагнення вплинути на діяльність зареєстрованих громад АСД, усе рідше проводилися молитовні збори [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 305, Арк. 54]. Після початку «перебудови» втратила актуальність протидія радянському законодавству. Течія розкололася на декілька угруповань.

У 1980-х роках адвентисти-реформісти зберігали невелику кількість прихильників. На цей час конфесія втратила активних лідерів, змінилася внутрішньодержавна політика, реформізм перестав бути актуальним. Він мало поповнювався молодими віруючими. Так, із 37 адвентистів-реформістів, які проживали у Харківській області в 1984 році, 14 осіб мали понад 70-річний вік [Там

само. – Арк. 33]. В Одеській області з 15 членів церкви більше 70 років мали 6 осіб [Там само. – Арк. 82-83]. Новонавернені віруючі походили, як правило, з віруючих сімей.

Після проголошення незалежності України адвентисти-реформісти легалізували свою діяльність. Всього станом на 1 січня 1992 року в Україні нараховувалося 18 їхніх громад: 2 – у Дніпропетровській, 2 – у Донецькій, 7 – у Закарпатській, 2 – в Одеській та 5 – у Чернівецькій областях [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 640]. Громад АСД у цей час нараховувалося 278. На початок 2010 року в Україні діяло 44 громади реформістів, 18 з яких не були зареєстровані. Водночас течія АСД в країні нараховувала 1069 своїх організацій.

Висновки. То ж, перші адвентисти-реформісти з'явилися у Радянському Союзі внаслідок зовнішнього впливу. Вони називали себе Адвентистами сьомого дня реформаційного руху, були зосереджені на виконанні догматичних приписів адвентизму, що мали поглиблений аскетичний характер, зазначали про свою винятковість, основну боротьбу вели з офіційною Церквою АСД. У середині 1930-х років з'явилася нова течія адвентистів-реформістів, очолювана В. Шелковим. На відміну від АСД РР, вірні і вільні адвентисти сьомого дня виникли на місцевому ґрунті. Вони вороже ставилися до Радянської влади, не визнавали законодавство про культу. Особливу активність виявляв керівник ВВ АСД, що все своє життя здійснював антидержавну діяльність, був не лише керівником, але й активним натхненником течії. Той факт, що ВВ АСД з'явилися за його участі, постійно протидіяли органам влади, але втратили активність після смерті лідера, дає підстави зробити висновок, що поява і діяльність цього напрямку реформізму була пов'язана переважно з особою самого В. Шелкова і трималася на його особистому негативному ставленні до Радянського Союзу.

Адвентисти-реформісти та офіційна Церква АСД одразу відмежувалися одне від одного. При чому, реформісти займали більш агресивну позицію, у той час як керівники Церкви АСД намагалися вберегти своїх прихильників від їх негативних впливів.

Інше ставлення до реформістів було з боку держави. Органи влади прагнули зменшення кількості їх громад, визнання ними радянського законодавства про культу, нейтралізації активних керівників. Коли в середині 1970-х років змінилася державна релігійна політика, основним завданням стало об'єднання реформістів із АСД. Однак особливих успіхів не було досягнуто: офіційні адвентисти не були зацікавлені у співпраці, а реформісти не бажали визнавати законодавство про культу. Виняток становлять АСД РР, які більш схвально ставилися до легалізації, що було зумовлено їх відмінним від ВВ АСД ставленням до держави.

А н о т а ц і ї

У статті **Н.Воронянської** «Зародження та особливості розвитку течії адвентистів-реформістів у Радянському Союзі» розглянуто причини появи течії адвентистів-реформістів у СРСР, особливості взаємозв'язків реформістів із офіційною Церквою адвентистів сьомого дня. Проаналізовано методи боротьби радянської держави з прибічниками реформізму.

***Ключові слова:** адвентисти сьомого дня, адвентисти-реформісти, розкол.*

В статье **Н.Воронянской** «Зарождение и особенности развития течения адвентистов-реформистов в Советском Союзе» рассмотрены причины появления течения адвентистов-реформистов в СССР, особенности взаимосвязей реформистов с официальной Церковью адвентистов седьмого дня. Проанализированы методы борьбы советского государства со сторонниками реформизма.

***Ключевые слова:** Адвентисты седьмого дня, адвентисты-реформисты, раскол.*

In the article of N.Voronyanska «Appearance and features of development of flow of Adventists-reformists in Soviet Union» opens the reasons of appearance of flow of Adventists-reformists in the USSR, features of coexistence of reformists with official Church of Seventh-Day-Adventists. The methods of fight of the soviet state with gradualists are analysed.

***Keywords:** Seventh-Day-Adventists, Adventists-reformists, dissidence.*
